

ÇEVİRİ OYUNLARI

*İnci ENGİNÜN**

Cumhuriyet dönemindeki tiyatro çevirilerinden söz etmeden önce çeviri konusunda birkaç söz söylemek gerekir. Türklerin dünya yüzündeki maceraları çeviri ile çok erken karşılaşmalarını zaruri kılmıştır. Bizim için geçmişimizi ve tarihimizi öğrenmek için bugün de o eski komşuların dillerindeki malzemeyi tanımamız, incelememiz gerekir. Bunun için henüz yeterli hazırlığımız bulunmamakta. Birçok destanımızın, kahramanımızın hikâyelerinin Çin kaynaklarında bulunduğunu biliyoruz. Bunlarla biz Türk araştırmacıları olarak pek az temas ettik.

Türkler çeşitli sebeplerle kendilerine yabancı, hatta düşman toplumlarda yaşamış ve o ülkelerin kültürünü de benimsemişlerdir.

Muhaddere Özerdim'in "Çinleşmiş Türklerin Şiirleri" (DTCF) adlı yazısı bu bakımdan önemli bir çalışmadır. Günümüzde de bu konu çok önemli bir araştırma alanı olarak görünmektedir.

Türkler hem mekânda çok dolaşmıştır hem farklı dinleri denemişlerdir. Bu dinlerin temel alındığı kültürler de onların benimsedikleri kültürler olmuştur.

Eski Türk Şiiri (R.R. Arat'ın)ndeki şiirlerde Hint, Tibet etkileri acaba nelerdi? Bu şiirlerden bir kısmının ortak ayınların Türkçe çevirileri olması mümkün mü? Bunların edebiyattaki yakın yankıları arasında Asaf Halet Çelebi'nin şiirleri sayılabilir. Hatta bu kültüre aşına iki şairin Behçet Necatigil ve Beşir Ayvazoğlu'nun bu adı taşıyan şiirleri bulunmaktadır. Sanatçıların ufukları genişledikçe zenginleşmektedirler.

Fars ve Arap etkisiyle yapılan çeviriler, dinî metinlerin yanında daha birçok edebî metni de ihtiva ediyor. Bunlar üzerinde de çeviri tekniği ve etkisiyle

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, emekli öğretim üyesi.

ilgili incelemeler yapılmamıştır. Aslında etki öylesine fazla ki, Türk dili arka plana itiliyor ve neredeyse unutulacak hale geliyor.

Ama bunun da tepkisi var. Mevlana eserini Farsça yazarken, Yunus Emre Türkçe söylüyor.

Rum veya Ermeni harfleriyle Türkçe metinler. İçlerinde dini metinler de var. Rum harfleriyle Mevlid.

Hilmi Ziya Ülken'in *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı eseri günümüzde de önemini koruyan bir eserdir. Geçmiş örneklerin bugünkü anlamı üzerinde bizi düşündürmektedir.

Tiyatroda çevirinin önemine gelince bu 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamış bir faaliyettir. İlk çeviri ve uyarlamaları başlatan Ahmet Vefik Paşa'nın Ziya Gökalp'in medeniyet ve hars ayırımını ilk uygulayan kişi olduğunu söyleyebiliriz.

Tam anlamıyla yeni Avrupa örnekleriyle gelenek arasında bir sentez yapıyor. Ama ne yazık ki bu uzun sürmez. Türkçe oyun oynayan sahnelerin açılması, oyunlara ihtiyaç gösterir. Çoğu alelacele yapılmış çeviriler değişik adlarla, hatta kişi adları değiştirilerek yerli oyunmuş veya uyarlamamış gibi seyirciye sunulur. Seyirci sayısı azdır. Oyunların bir iki geceden fazla oynanması imkânsızdır.

Yazarlarımız bu garip duruma dur demek amacıyla bir dernek kurarlar. Fakat başlamış şeyi durdurmak hemen hemen imkânsızdır. Böylece İstanbul'da oluşan sahne hayatında Mınakyan tarzı telaffuz hakim olur. Bu tür tiyatro anlayışı dili bozar, toplumumuza çok aykırı davranış şekilleri, mimikler sokar.

Sahne çevirileri başlangıçtan itibaren teşvik eder. Meşrutiyetten sonra resmi ve özel çeviriler devam eder. Maarif nezarete telif ve tercüme heyeti kurmuştur. Cumhuriyetten sonra Maarif vekaleti aynı heyeti devam ettirir. Ziya Gökalp başkanıdır. Komisyonun gayesi, büyük eserleri halka yaymak. Bu, Ahmet Midhat Efendi tarzının ve anlayışının devamıdır.

Hasan Bedrettin, Avanzade M. Süleyman, Hüseyin Cahit, (kütüphane de kurdu) Haydar Rifat, Semiha Cemal (Bedri Göknil), Şaziye Berin Kunt.

Tanzimat sonrası çeviri faaliyetimizi Ülken, tesadüf bulur. Bu gelişigüzellik, günlük ihtiyaçlara göre yapılan, özensiz, süratli çeviriler fazla tesir etmemiştir der. "Tercümenin yalnız bir nakil işi olmayıp, adeta yeni bir eser vermek olduğu ekseriya unutulduğu için cümleler aynen çevrilmekte ve Türkçe üsluba sokulmamaktadır. Kanaatimce bu dil aykırılığı, okuyucuyu tercüme eserlerden soğutmağa sebep olduğu için, teferruata ait tercüme ihmallerinden çok daha zararlıdır. Üçüncüsü de tercümelerin yapıp bırakılması, okuyucuya tanıtmak için hiç bir teşebbüse girilmemesidir. Ne muharrir, ne tâbi tercüme yazmak işinin, meydana getirmek kadar mühim olduğunu düşünmüyor." (s. 382)

"Şuurlu, teşkilatlı ve tam bir tercüme zaten başlamış olan tesirleri en uyanık ve en hazırlıklı bir şekilde kabul etmeğe mümkün kılar. Teşkilâtlı ve tam bir tercüme demek, bugünün büyük fikir ve sanat eserleri yanında bütün sanat ve felsefe klasiklerinin yer tutması demektir.

Bundan dolayı icab eder ki bizim tercüme serilerimiz ve bu işi üzerine alan heyetlerimiz, karşılıklı kontrol ve tenkidi kabul eden kolektif teşebbüslere girsinler; ve edebiyat, felsefe, klasikler, ihtisas bilgileri, popüler eserler halinde beş büyük zümreyi birbirinden ayırarak onlardan her birine ait lazım gelen ehemmiyetle ayrı ayrı üsluplarda ve tarzlarda nakiller yapsınlar. Ve yine icab eder ki bu teşebbüslerin eksikleri hatırlatılsın; onların kendi milletimize ait en hayırlı bir yol için atılmış adımlar olduğu düşünülerek yıkmak ve engel olmak için değil, fakat düzeltmek ve yolu kolaylaştırmak için tenkitler yapılsın. Nakil işi, en sonda ulaşılan şerefli ve sakın bir hedef değil, gönülsüz, yorucu ve dikenli bir yoldur. Ehramları kurmak değil, fakat onların kurulabilmesi için sırtında taş taşımaktır."

Hilmi Ziya Ülken, "Hakikaten unutulmayacak şeyler yapmak için kendini unutmaya razı olmalıdır" demektedir. (Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, s. 385).

Hilmi Ziya'nın bu tür kötü çevirilerin etkisiz olduğu görüşüne katılmıyorum. Kötü çeviriler maalesef kötü örnekler olmuşlardır. Sonraya kalmasalar da bazı motiflerin, davranış şekillerinin, cümle yapılarının, söyleyiş şekillerinin ve yanlışların yaygınlaşmasına örnek olmuşlardır.

Sistemli çeviri planlarının yapılması görüşüne gelince, temelde doğru olan bu görüş ne yazık ki uygulamada beklenen sonucu vermemektedir. Çünkü her şeyden önce, bu işleri yapacak dil bilenler azdır. Dil bilmek, iyi çeviri yapabilmek anlamını taşımaz. Kaldı ki, yabancı dil bilen ve çeviri yapabilecek yetenektekilerden başka işler de beklenir. Sonuçta en iyi yerine özetler veya kötü çevirilerle yetinilir. Aynı eserin birden fazla çevirisi de yanlıcı olmamalıdır. Devletin bastırıldığı eserin bir başka adla çevirisi ve kopyası özel kitapevlerince de yayımlanır. Bunun amacı ticaridir. Fakat bu durumların mutlaka sosyolojik açıdan da incelenmesi gerekir. Bizdeki en önemli çeviri faaliyeti Hasan Âli Yücel'in başlattığı MEB klasiklerinin çevirisidir. Daha önce CHP gösteri yayımları, Halkevlerinin yayımları özet ve uyarlamalara dayanır. Yalnız bu arada sütunlarını edebiyata açan gazetelerin çeviriyi ihtiyaç haline getirmiş olduklarını da unutmamalıyım. Çeviri tiyatro metinleri Cumhuriyet döneminde gazetelerde yayımlanmazsa da –Tanzimat döneminde tiyatrolar yayımlanıyordu– onlar hakkında ayrıntılı yorumlar gazetelerde yer alır. Bu konu hemen hemen hiç ele alınmamıştır. Çeviri eserler hakkında yorum başlar. Okuyucu yeni fikirlerle, hayat şekilleriyle, modalar ve ideolojilerle karşılaşır.

Shakespeare`in *Macbeth* çevirisi hakkında Nüvid Özüdoğru ile Sabahattin Eyüboğlu'nun tartışmaları çeviri kuramları ve uygulaması ile ilgili çok canlı ve önemli bir tartışma idi. Ne yazık ki dergi sayfalarında kalıp gitti.

Nüvid Özüdoğru'nun çok yerinde olan uyarıları, kendisinin yaptığı çevirilerde ne kadar uygulayabildiği de ayrı bir araştırma konusu. Necati Cumalı'nın *Nalınlar* adlı çevirisi bir örnek tutulabilir. Türk havasını vermek için mutlaka Allah kelimesini ihtiva eden deyimleri muhafaza etmek gerekmez. Zira bu eserde Allaha ısmarladık, Allaha emanet ol, Allah kahretsin vs. komik olsun diye söylenmez, günlük konuşma dilinin bir parçasıdır. Halbuki İngilizce çeviride bunların Türkçe bırakılması, birkaç tekrardan sonra insanı güldürüyor ve amacının dışında kullanılmış olduğu anlaşılıyor.

Çeviri eserler bir toplumun dış dünyaya açılmasıdır. Anten gibi. Hele geçmiş günlerde, yabancı dillerin böylesine yaygın şekilde bilinmediği ve kitle iletişim araçlarının dünyamızı böylesine küçültmediği günlerde çok ayrı bir önemi vardı.

Bir eserin eski çevirileriyle çok yakın tarihlerde yapılmış çevirilerinin karşılaştırılması, zevkli bir araştırma değildir. İlk Shakespeare çevirilerinden olan *Yanlışlıklar Komedyası*'nın Hasan Sırrı çevirisi ile yıllar sonra Avni Givda'nın çevirisi konuşma dilinden ayrılmayan komedilerde dilin ne kadar az değiştiğini göstermesi bakımından önem taşır¹. Bazı çevirilerin birbirinin aynı olması ise bazen akla acaba çeviri yabancı dilden değil de, hazır Osmanlıca metinlerden mi yapıldı sorusunu getirmektedir. Abdullah Cevdet'in başarısız çevirileri, sonraki yıllarda çeviricisinin adı zikredilmeden sahneye uyarlanırken onun yaptığı bazı yanışlardan bu durum tesbit edilmiş ve basınıımızda işlenmiştir. Ancak bu tür davranışlar için mutlaka eski metinler gerekmez. Edebiyatımızda tenkit yokluğu maalesef başkasının eserini kendine mal etme alışkanlıklarım bazı çeviricilerimize vermiřtir². Bu tür araştırmaların telif hakları açısından da taşıdığı önem aşikârdır. Fakat bunun pek söz konusu olmadığı günlerde de Yanlışlıklar Komedyası ile Fahir İz'in Viyana Milli Kütüphanesi'nde bularak yayımladığı Türkçe oyun arasında büyük bir yakınlık vardır. Halk kültüründen gelen çizgi-lerin ağırlık taşıdığı eseri bir Shakespeare veya Molière uyarlaması olarak düşünmek zordur.

Cumhuriyetin ilânından sonra yapılan çevirilere gelince tiyatro çevirileri yine sahnelerin istediği gibi devam etmiştir. Bunların kolay uyarlamaları ise daima tenkit konusu olmuştur.

1 İnci Enginün, Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümelere ve Tesirleri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2577, İstanbul 1979, s. 43-56.

2 Bir örnek olmak üzere Yusuf Mardin'in çevirisinin birkaç yıl sonra Adli Moran tarafından aynen yayınlanmış olmasını zikredebilirim.

Her tiyatrodada nelerin çevrildiği, maalesef araştırmaların yetersizliği yüzünden elimizde değildir. Kaldı ki bu tiyatroların arşivlerinin olup olmadığı, varsa bile tiyatrolar dağıldıktan sonra o arşivlerin başına nelerin geldiği meçhuldür. Bu yüzden bizim alanımızda keşifler daima mümkündür.

Ben tiyatronun icra yeri olan sahneden çok edebiyatın üç temel türünden olan oyun metniyle ilgilendiğim için basılmış metinlerden söz edeceğim. Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla Millî Kütüphane *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası* adlı bir eser çıkardı. Eseri hazırlayanlar Ahmet Borcaklı ve Gülten Koçer idiler. Bu değerli çalışmanın çeviri tiyatrolar açısından ortaya çıkardığı sonuçlar şunlar.

Yabancı yazarlardan tiyatro tarihi (buna bale, opera gibi öteki sahne faaliyetleri de dahildir), oyun yazarlığı³, aktörlük sanatı, yazarlar, eserler hakkında müstakil incelemeler (sadece çevrilmemiş, Türk yazarları tarafından da yazılmıştır. Mina Urgan'ın *Macbeth'i* (1965)). Bu tür eserler Türkiye'de yabancı filolojilerden mezun olanların yaptıkları çeviriler ve incelemelerle artmıştır. Tiyatro da kültür alanının öteki kısımları gibi bir ülkenin eğitim faaliyetlerinin dışında kalmaz. Bu yazarlar arasında Goethe, Shakespeare, Çehov, Dostoyevski, Schiller, Victor Hugo, Ibsen, Sophokles, Eugène Labiche, Mina Fethali Ahuntzade (1950), Puşkin, Gerhart Hauptmann. 1975 sonrası bunlara eklenen pek çok yazar vardır ki çoğu İngiltere ve Amerika'nın marjinal yazarlarıdır.

Bu bibliyografya ülkelere göre tasnif edilmiş. İncelediğimizde Alman tiyatrosundan Ingeborg Bachmann (1), Wolfgang Borchert (1), Bertolt Brecht (10), Georg Buchner (3 özellikle Danton'un ölümü sahnelerimizde tekrar tekrar yer almıştır), Tankred Dorst (1), Friedrich Dürrenmatt (1), Gustav Freytag (1), Max Frisch (1), Goethe (15), Chirtian Dietrich Grabbe (1), Günter Grass (1), Franz Grillparzer (3), Gerhart Hauptmann (5), Friedrich Hebbel (6), Bernt von Heiseler (1), Franz Kafka (3), Georg Kaiser (1), Heinar Kipphardt (1 Oppenheimer olayı), Heinrich von Kleist (6), Lessing (6), Emil Ludwig (1), F.K. Mor (1), Hans Muller (1), Schiller (13), Arthur Schnitzler (2), Hermann Sudermann (1), Ludwig Tieck (1), Peter Weiss (3, Marat, çev. Semiha Bedri Göknil), Carl Zuckmayer (1).

Amerikan tiyatrosu yazarlarına gelince bunların arasında birer perdelik oyunların yer aldığı toplu neşirlerden söz etmiyorum. Holm Abbott (1), Edward Albee (1) Şolom Aleichem (1), Robert Anderson (1. Çay ve Sempati), Donald Bevan-Edmund Trzcinski (1), Georg Brooks- Walter B.Lister (1), Goetz (1), Moss Hart, George Kaufmann (1), Lillian Hellman (1), John Herbert (1), Peter

3 Clifford Bax: *Genç Oyun Yazarına Mektup* 2. Baskı, çev. Suat Taşer, Ankara 1964, 44 s., Toplum yayınları (ilk baskı *Tiyatro Nereye Gidiyor? Bir Genç Piyas Yazarına Mektup* (1959) adıyla.

Howard-Cecil Broadhurst (1), George Kelly (1), Sidney Kingley (1), Rolf Lium (*Kemal. A play in three acts*, İsviçre, 1965), Arthur Miller (5), Richard N. Nash (1), Eugene O'Neill (15), John Osborne (2), Edgar Allen Poe (1), Elmer Rice (1), William Saroyan (3), John E. Steinbeck (1), Mark Twain (1), Bayard Veiller (1), Thornton Wilder (5), Tennessee Williams (2). Bunların çoğu sadece Amerikan tiyatrosunun modern yazarları değildir. Onların eserleri filimlerin de konusu olarak çok geniş bir alana dağılmıştır. 1929 iktisadî krizi, aile içinde her türlü duyguları ortaya çıkardığı çok ilginç yorumlarla insanların param parça edildiği ve aile kurumunun önemini kaybettiği, insanların aile içinde bile birbirlerine düşmanlaştıkları, bize çok yabancı görünen bir dünyanın kapılarını açmıştır. Bugün artık Amerikan tiyatrosunun sadece aile içinde başlayan düşmanlıkların değil, toplumdaki kademeler, zümreler, renkler, keseler arasındaki çatışmaları da sahnelerimizde görmekteyiz. Bu bakımdan çok Amerikan olan Sam Shepperd'in Türkiye'deki ödenekli tiyatrolarda oynanması Amerikalıları bile şaşırtmaktadır. Amerika'da bir iç savaş sonucu birlikte yaşamayı öğrenmeye kalkan beyazlarla zencilerin hikâyeleri, sanki bizde böyle bir sorun varmışçasına sahnelerimizde adeta zorla "ötekiler" yaratmak amacıyla oynanmıştır. Bazı günümüz genç Türk yazarlarında bunların etkilerini bulmaktayız.

Azerbaycan tiyatrosundan Mirza Feth Ali, Bulgar Tiyatrosundan Kotov bir güldürüsüyle eserleri Türkçe'ye çevrilmiş komşu ülkelerin yazarlarıdır.

Çekoslovak tiyatrosundan Karel Çapek (2), Jaroslov Hasek *Aslan Asker Şvayk* ile temsil edilmiştir.

Fransız tiyatro yazarlarına gelince bunların sayısı çok. Bir kısmı da uyarılma. Bu uyarılmalardan bir kısmının yazarı bile bilinmiyor. Onları listeme dahil etmedim. Edmond About (1), Marcel Achard (2), Adamov (1), Denys Amiel (2), Jean Anouilh (10), Louis Artus (1), Alfret Attis-Alfred Natanson (1), Jacfues Audiberti (1), Emile Augier, Jules Sandeau (1), Marcel Ayme (3), André Barde (1), Herye Bataille (1), Beaumarchais (2 Figaro'nun düğünü, Sevil Berberi) Hery Becque (1), Joseph Bedier (1), Jean Jacques Bernard (2), Tristan Bernard (5 uyarılma), André Bisson (3), Leon Bonneff (1), Karen Bramson (1), Eugène Brieu (2), Albert Camus (4), Marcelle Capron (1), Alfred Capus (1), Georges Clemenceau (1), Jean Cocteau (4), François Coppee (1), Corneille (6), Georger Courteline (1), Curel (2 uy.) Alphonse Daudet (2), Jacques Deval (3), Marguerita Duras (1), Alfred Duru, Henri Chivot (1), Henri Duvernois (1), Claude Farrér (1), Roger Ferdinand (1), Georger Feydeau (1), Anatole France (1), Jeanne Galzy (1), Alfred Gehri (1), Jean Genet (*Hizmetçiler*, 1964'te çevrildi ve oynandı. Çünkü bir sanat faaliyeti olarak sunuluyordu. Etrafında müstehcen bir eser olarak ilgi uyandırmaya kalkmamıştı.) Paul Géraldy (2), Jean Giroudoux (5), G. Gluck (1), Gobineau (1), Gabriel Hervelliez (1), Victor Hugo (6), Eugène

Inesco (9), Max Jacob (1), Alfred Jarry (1, *Kral Übü*) Hery Kistemaekers (1), Eugène Marin Labiche (10), Lean de Letraz (1), Sylvie Luneau-Roger Coggio (1, *Gogol'un Bir Delinin Hatıra Defteri*), Maurice Maeterlinck (8), Xavier de Maistre (1), Marivaux (4), Antony Mars (2), Max Maurey (2), André Maurois (1), Prosper Mérimée (5), Octave Mirbeau (2), Molière (78), Henry de Montherlant (2), Alfred de Musset (15), André Mycho (1), YvanNoe (1), André Obey (1), Marcel Pagnol (4), Edouard Pailleron (1, Halit Ziya'nın adaptesi), M.Piechaud (1), Charles Prost (1), Racine (11), Jules Benard (2), Jules Romains (3), Edmond Rostand (2 eser *Cyrano de Bergerac* – aynı tarihlerde Nazım Engin'in çevirisi tutmamış olmalı ki, Siyavuşgil'in çevirisi 5 kere basılmış, *Yavru*, Vivtorien Sardou (1), Jean Sartène (1), Jean Paul Sartre (16), Alfred Savoir (1), Eugène Scribe (2), Sialev (1), Ö. Simec (1), Jean Tardieu (1), Louis Verneuil (1), Alfred de Vigny (1), Charles Vildrac (3), René Wahl (2), Pierre Wolff (1), Mirande Yves (1).

Hint Tiyatrosundan Kalidaça (1), Rabindranath Tagore (4).

İngiliz Tiyatrosundan: Enid Bagnold (1), James Matthew Barrle (4), Lord Byron (1), Noel Coward (2), Charles Dyer (1), Thomas Stearns Eliot (2), James Elroy Flecker (1), Brian Friel (1), John Galsworthy (2), Gerdyner (5. Hepsi Belkıs Sami çevirisi ve Amerikan Misyoner Heyeti yayınları), Oliver Goldsmith (1), Harley Granville-Barker (1), Graham Greene (1), Christopher Marlowe (3), Somerset Maugham (6), Alepander Allan Milne (1), Harold Pinter (2), John Boynton Priestley (2), Shakespeare (77), George Bernard Shaw (14), John Van Druten (1), Sutton Vane (1), John Webster (1), John Whiting (1), Oscar Wilde (6), Sandy Wilson (1).

İrlanda Tiyatrosundan Samuel Beckett (3), Brendan Behan (1), Lady Augusta Greory (3), Sean O'Casey (2), John Millington Synge (4)

İskandinav Edebiyatı. Bjornson (1), Henrik İbsen (11), August Strindberg (6).

Garcia Lorca (7) tek başına İspanyol tiyatrosunu temsil etmektedir.

İtalyan tiyatrosundan: Giuseppe Achille (1), Alfieri (1), De Filippo (1), Goldoni (13), Carlo Gozzi (1), Niccolò Machiavelli (1), Curzio Malaparte (1), Manzoni (1), Luigi Pirandello (7).

Latin tiyatrosundan: Plautus (22), Seneca (1), Terentius (11)

Macar Tiyatrosu Csiky (1), Herczeg (2), Kisfaludy (1), Lengyel (1), Molnar (1), Szigligeti (1).

Rumen tiyatrosundan: Blaga (1), Caragiale (2)

Rus tiyatrosu Andreyev (2), Çehov (16), Dostoyevski (2, *Budala ve Suç ve Ceza*'dan uyarılma çevirileri), Fonvizin (3), Gogol (11), Gorki (5), Griboyedov (1), Maiakovski (1), Ostrovski (3), Puşkin (3), Tolstoy (3), Turgenyev (5).

Sırp Tiyatrosunda Bulatoviç'in *Godot Geldi* (1970).

Yunan tiyatrosundan: Aeschylus (5), Aristophanes (7), Euripides (12), Aleksandros Maças (1), Menelaos Mavridis (1, *Fareli Köyün Kavalcısı*, çev. Necdet Mahfi Ayrıl, 1963), Nozika (1), Platon (1), Sophocles (16).

1 Edward Albee (1)

1 Friedrich Dürrenmatt (1),

1 Heinar Kipphardt (1. Oppenheimer olayı)

1 Jean Genet (*Hizmetçiler*, 1964'te çevrildi ve oynandı. Çünkü bir sanat faaliyeti olarak sunuluyordu. Etrafında müstehcen bir eser olarak ilgi uyandırmaya kalkmamıştı.)

1 Robert Anderson (1. *Çay ve Sempati*)

1 Sırp Tiyatrosunda Bulatoviç'in *Godot Geldi* (1970).

2 Beaumarchais (2, Figaro'nun Düğünü, Sevil Berberi) Hery Becque (1),

2 Çekoslovak tiyatrosundan Karel Çapek (2), Jaroslav Hasek Aslan Asker Şvayk ile temsil edilmiştir.

2 Dostoyevski (2, *Budala ve Suç ve Ceza*'dan uyarılma çevirileri)

2 Edmond Rostand (2 eser *Cyrano de Bergerac* -aynı tarihlerde Nazım Engin'in çevirisi tutmamış olmalı ki, *Siyavuşgil*'in çevirisi 5 kere basılmış, *Yavru Kartal*, çev. Siyavuşgil)

2 Eugène Scribe (2),

2 Harold Pinter (2)

2 John Boynton Priestley (2)

2 Noel Coward (2)

2 Sean O'Casey (2)

2 Tennessee Williams (2).

2 Thomas Stearns Eliot (2),

3 Charles Vildrac (3)

3 Christopher Marlowe (3)

3 Franz Kafka (3)

3 Georg Buchner (3 özellikle Danton'un ölümü sahnelerimizde tekrar tekrar yer almıştır.)

- 3 Jacques Deval (3),
 3 Jules Romains (3)
 3 Marcel Ayme (3)
 3 Ostrovski (3)
 3 Peter Weiss (3 Marat, çev. Seniha Bedri Göknil)
 3 Puşkin (3)
 3 Samuel Beckett (3)
 3 Tolstoy (3)
 3 William Saroyan (3)
 3 Lady Augusta Greory (3)
 4 Albert Camus (4)
 4 James Matthew Barrie (4),
 4 Jean Cocteau (4)
 4 John Millington Synge (4)
 4 Marcel Pagnol (4)
 4 Marivaux (4)
 4 Rabindranath Tagore (4).
 5 Aeschylus (3 eser)
 5 Arthur Miller (*Bedel, Bütün Oğullarım, Cadı Kazanı, Satıcının Ölümü*
 ile sahnelerin de vazgeçemediği yazarlardan. Etkisi eserlerinin sinemaya alın-
 masıyla da artmıştır. Aynı durum *Arzu Tramvayı'nın* yazarı Tennysee Williams
 için de geçerlidir.
 5 Gehart Hauptmann (5),
 5 Gerdyner (5. Hepsi Belkıs Sami çevirisi ve Amerikan Misyoner Heyeti
 yayınları)
 5 Gorki (Ayaktakımı arasında, Ana etkili oyunlar, 4 oyun)
 5 Jean Giroudoux (5 eser)
 5 Prosper Mérimée (4 oyun)
 5 Thornton Wilder (4 eser. Bizim Şehir, Kasabamız gibi oyunları ile bazı
 yazarlarımızın eserlerini andırmaktadır. Mahallileşme)
 5 Tristan Bernard (5 uyarlama),
 5 Turgenyev (5).
 6 August Strindberg (5 eser)
 6 Corneille (5 eser)
 6 Heinrich von Kleist (6),

- 6 Lessing (6)
6 Oscar Wilde (6)
6 Somerset Maugham (6)
6 Victor Hugo (4 eser)
7 Aristophanes (7 eser)
7 Garcia Lorca tek başına İspanyol tiyatrosunu temsil etmektedir (5 eser)
7 Luigi Pirandello (6 oyun)
8 Maurice Maeterlinck (7 eser)
9 Eugène Ionesco (7 oyun)
10 Bertolt Brecht (7 eser)
10 Eugène Marin Labiche (10 eser)
10 Jean Anouilh (8 eser. Antigone 3 çeviriyle)
11 Gogol (6 oyun. *Müfettiş*'in baskıları ve etkisi çok. *Palto* ise unutulmaz eserlerden)
11 Henrik İbsen (9 eser)
11 Racine (11 külliyar)
11 Terentius (7 eser)
12 Euripides (10 eser)
13 Goldoni (10 eser)
13 Schiller (turandol 10 eser)
14 George Bernard Shaw (12 eser. Eserlerinin hepsi son yıllarda çevrildi ama sahnelerimizin sevdiği bir yazar olamadı.)
15 Alfred de Musset (12 eser)
15 Eugene O'Neill (12 *Araya Giren Garip Oyun, Elektra'ya Yas Yaraşır*)
15 Goethe (6 eser)
6 Çehov (11 eser, *Vanya Dayı, Üç Kızkardeş, Vişne Bahçesi ve Martı*)
16 Jean Paul Sartre (9 eser)
16 Sophocles (7 eser)
22 Plautus (7 eser)
77 Shakespeare (26 kitap)
78 Molière (40 eser)

Uyarlamaları yapanlar Mahmut Esat Yesari, Haydar Nami Ediskun, Avni Candar, Reşat Nuri Güntekin gibi komedi yazarları, hem de tiyatro oyuncularındır. Sonraları romanlardan yapılan uyarlamalar bulunmaktadır.

1960 sonrasının en önemli adı Türkçe'ye bütün eserleri çevrilmiş olan *Bertolt Brecht*'tir. Bu yazarın Türk tiyatrosunda hemen hemen bütün eserlerinin hem orijinaliyle hem de değişik yorumlarıyla oynanması, eserlerinin tamamının Türkçe'ye çevrilmiş olması dikkate değer sosyal bir vâkıdır. Brecht'in durumunda bir başka tiyatro yazarı bulunmamaktadır. Bunun ilk sebebi Brecht'in Almanca bilen gençler arasında okuldan tanınmasıdır ki, Türkçeye çevrilen birçok yazarda bu durum söz konusudur.

İkinci sebep "epik tiyatro" denilen bir yeni türün kurucusudur. Epik tiyatroyu Brecht Doğu tiyatrosundan aldığı ilhamla gerçekleştirmiştir. Yazarlarımız, oyuncularımız epik tiyatrodaki kendi geleneğimizden de izler bulmuşlardır. Brecht'i ve bizim geleneksel oyunlarımızı gerçekten bilen Haldun Taner başarılı epik oyun örnekleri vermiştir.

Üçüncüsü ve sonuncu özellik ise doğrudan doğruya ülkemizdeki güçlü Marksist propaganda idi. Birçok Marksist, sosyalist aydın Brecht'in bir sanatçı olup olmamasıyla ilgilenmiyor, onun Marksist yorumunun sahnelerde, dolayısıyla basında yer almasını arzuluyordu. Böylece bir yazarın kaderi ile ideoloji propagandası karışmış oldu.

Brecht ne ölçüde kitleler tarafından sevildi ve Türk tiyatrosuna, kültürüne mâl oldu sorusuna verecek cevabım yok. Bunun da incelenmesi lâzım. Hatır için bir dönem bazı eserlere ve yazarlara tahammül edilmekle birlikte, bu tür eserlerin çabuk aşındığını unutmamak gerekir.

Son olarak şöylece toplayabilirim:

1. Cumhuriyetten sonra tiyatro çevirisi daha sistemli bir şekilde Devletin öncülüğünde başlamış ve yavaş yavaş müstakil yayınevleri tarafından da devam ettirilmiştir. Bu sayede ancak günümüzde bazı yazarların bütün eserleriyle karşılaşabilmekteyiz. (Marlowe, Shakespeare sanırım tamamlanacak)
2. Bunları çevirecek dil bilen ufuklarını genişletmek isteyen yazarlar ve çeviriciler kadrosu oluşmuştur. Artık bu hizmetler para karşılığı yapılmaktadır. Yani emeklerini bu işe harcayanlar artmakta ve bu iş amatörlükten kurtulmaktadır.
3. Muhsin Ertuğrul'un tiyatromuza çeki düzen vermesi, tiyatro bölümlerinin kurulması da iyi eserlerin, klasiklerin önemini ortaya çıkarmıştır. Ancak son zamanlarda, özellikle ödenekli tiyatrolar asıl görevlerinin dışına çıkarak, yönetmenlerinin fantezilerin uygulamakla meşguldürler.
4. Tiyatro eserlerinin satmadığı söylenmekle birlikte, eskiden basılmış hiç bir tiyatro eserine ulaşamazsınız. Bu da yayımcıların bu konuda pek doğru söylemediklerini gösterir.

5. Çeviri tiyatrolar başka ülkelerin havasını bize getirirken aynı zamanda kendi meselelerimize de onların gözlüğü ile bakmamızı sağlamıştır. Lorca bu bakımdan dikkati çeken bir örnektir.

6. Çehov'un yıkılan cemiyet, aile temaları ile Amerikan tiyatrosunun cehennem benzeyen aile ilişkileri bazı yazarlarımızca işlenmektedir. Bu eserlerdeki benzer hayat sahneleri, kişiler edebiyatımıza sokulmuştur. Bunların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

7. Çeviri eserler aracılığıyla tiyatro eserlerindeki farklı uygulamalar öğrenilmiştir. *Aşk Mektupları*'ndaki gibi.

8. Dilimize ve sahnemize en uç eserler gelmiştir. Ionesco, Beckett, Brecht gibi. Bu yazarların işareti ile Ortaoyunu, Karagöz gibi kendi kaynaklarımız itibar edilmeye başlanmıştır.

9. Geleneğin devamı ve kesilmesi konusu da bu çeviriler dolayısıyla tartışılmıştır.

10. Slogan tiyatrosu zaman zaman bütün sahnelerimizi kaplamış, batıda geçici fanteziler olarak görülen gazete tiyatrosu, işçi tiyatrosu vs. bizde ödenekli tiyatro repertuarlarına girmiştir.

11. Özellikle cinsi konularda çirkin bir istismar yaygınlaşmıştır. Bunun da ödenekli tiyatrolarda yapılması en azından rahatsız edicidir.

12. Sosyal yergilerde, Marksist propaganda bol miktarda işlenmiştir. Bundan bizim yazarlarımız da yararlanmışlardır.

Bugün tiyatromuzun içinde bulunduğu durum, çeviriler ve teliflerle edebiyat açısından bence yararlıdır ve iyi bir noktadadır. Ancak sahnelerimizin klasik eserlerden yoksun bırakılması, oyuncularımızı ve yönetmenlerimizi zayıflatmaktadır. Büyük eserlerle düşüp kalkmak sanatçıları güçlendirir. Bunu sanatçılarımızın yakında farkedeceklerini umuyorum. Yurt dışında eğitim gören tiyatrocular da birtakım modalara kapılmaktan kendilerini alamamaktadırlar. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Yahya Kemal'in Paris'te bulunduğu yıllarda modalara kapılmaması karşısında şaşırıldığını hatırlayalım. Tanpınar, "ona hangi ilham perisi yol gösteriyordu" diye sormaktan kendisini alamaz. Dilerim bu tür ilham perilerine sahip sanatçılarımız sahnemizi yeniden ihya ederler. Yeni bir Muhsin Ertuğrul'un özlemi duyulmaktadır. Ancak yapılmakta olan klasiklerin çevirileri gelecek nesiller açısından beni umutsuzluğa düşmekten alıkoymaktadır.

ABSTRACT

In this article, writer examines plays that translated in Republican Era in an historical point of view. Author researches historical moments of these plays from the beginning. She also argues studies in these fields from a critical perspective. The article that examines problems of translations brings up a list of translation activities in the Republican Era. According to the writer, government started translation activities systematically. Then it is carried on by publish houses.

Kaynaklar:

Enginün, İnci: *Tanzimat Devrinde Shakespeare*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları 1978.

Ernest Brennecke (with Henry Brennecke), *Shakespeare in Germany 1590-1700 With Translations from the German of Five Early Plays Based on Titus Andronicus, A Midsummer Night's Dream, The Merchant of Chicago Press, 1964.*

Eyüboğlu, Sabahattin: "Cevap", (Macheth çevirisine Nüvid Özdoğru'nun tenkidi) *Oyun*, 16, Kasım 1964, s.11-14.

Footprints of Foreign Literature in Japan, PEN, 1957.

Keirman, Zeynep: *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçeye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir Araştırma*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2436, İstanbul 1978.

The Image of the Turk in Europe, The Metropolitan Museum of Art. 1973.

Töre, Enver, *Çeviri Tiyatroda Kadınlar*.

Ülken, Hilmi Ziya: *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul, 1935.